

BOŞANMA HADİSƏSİNİN PSIXOSOSIAL VƏ TEOLOJİ TƏHLİLİ

Azər Quliyev¹

XÜLASƏ

Bu məqalə İslam hüququ və psixologiya elmi baxımından boşanma hadisəsini və onun əsas səbəblərini təhlil edir. Tədqiqatın əsas sualı: “İslam mənbələri və psixologiya elmi boşanmanın səbəblərini necə izah edir və bu iki perspektiv bir-birini necə tamamlayır?” Məqalədə Quran ayələri, hədislər, şiə və sünni təfsir mənbələri, habelə müasir psixoloji tədqiqatlar əsas götürülərək, boşanmanın çoxölçülü bir fenomen olduğu sübut olunur. Tədqiqat göstərir ki, İslam boşanmanı icazə verilən, lakin Allah yanında ən çox nifrət edilən halal əməl kimi təqdim edir. Psixoloji perspektivdən isə boşanmanın səbəbləri arasında ünsiyyət problemləri, iqtisadi çətinliklər, xəyanət, ailə müdaxiləsi, zorakılıq, psixoloji hazırlıqsızlıq və gözləntilərin uyğunsuzluğu qeyd edilir. Məqalə həmçinin İslam mənbələrində boşanmanın qarşısını almağa yönəlmiş mənəvi faktorları - təvazökarlıq, yaxşılıq, şükür, səbir, uzaqgörənlik və ümidi təhlil edir. Nəticə olaraq, hər iki sahənin boşanmanın qarşısının alınması və ailə sabitliyinin qorunması üçün integrativ yanaşmaya ehtiyac olduğu qənaətinə gəlinir.

AÇAR KƏLMƏLƏR

Boşanma, Təlaq, İslam psixologiyası, Ailə münaqişələri, İddə, Psixoloji hazırlıqsızlıq, Mənəvi faktorlar, Ailə sabitliyi, Ünsiyyət problemləri.

¹ - Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universitetinin müəllimi, Qum, İran /
Az_gholliyof@gmail.com

GİRİŞ

Ailə, bəşər cəmiyyətinin ən qədim və ən müqəddəs institutlarından biridir. İslam təlimində ailə “Allah yanında ən sevimli bina” olaraq təsvir edilir. Evlilik (nikah) isə təkcə fiziki və emosional ehtiyacların ödənilməsi üçün deyil, həm də mənəvi və ruhi sakitliyin (səkinə) qazanılması üçün bir fürsət kimi təqdim olunur. Quran bu həqiqəti “Rum” surəsinin 21-ci ayəsində belə ifadə edir:

“Onun ayələrindən biri də sizin üçün özünüzdən zövcələr yaratmasıdır ki, onların yanında səkinət (rahatlıq) tapasınız və aranızda məhəbbət və mərhəmət qoymasındır.” (Quran, 30:21).

Buna baxmayaraq, bütün evliliklər uğurlu olmur və bəziləri boşanma ilə nəticələnir. Boşanma, hüquqi bir akt olmaqla yanaşı, dərin psixoloji, iqtisadi və sosial nəticələri olan mürəkkəb bir fenomendir. Müasir dövrdə dünyanın əksər ölkələrində boşanma sayının artması ciddi narahatlıq doğurur. Məsələn, 2024-cü ilin doqquz ayı ərzində Azərbaycanda 36 min 651 nikah və 15 min 964 boşanma halı qeydə alınmışdır ki, bu da narahatedici bir göstəricidir.

Bu məqalənin məqsədi boşanma hadisəsini iki perspektivdən - İslam hüququ və psixologiya elmi - təhlil etməkdir. Bu iki yanaşma bir-birini tamamlaya bilərmi? İslam mənbələri boşanmaya necə baxır və psixoloji amillər boşanmada hansı rol oynayır? Bu suallara cavab tapmaq üçün məqalə aşağıdakı əsas bölmələrdən ibarətdir:

1. İslamda boşanma anlayışı - Quran, hədis və fiqh mənbələrində tələqın mahiyyəti.
2. Psixologiya baxımından boşanmanın səbəbləri - müasir psixoloji tədqiqatlar əsasında.
3. İslam mənbələrində boşanmanın səbəbləri - Quran ayələri və təfsirlər əsasında.
4. Boşanmanın qarşısını alan amillər - həm İslami, həm də psixoloji perspektivdə.
5. Nəticə - iki perspektivin inteqrasiyası.

Tədqiqat metodu kimi keyfiyyətli məzmun analizindən istifadə edilmiş, İslam mənbələrindən (Quran, təfsirlər, hədislər) və müasir psixoloji araşdırmalardan toplanmış məlumatlar təhlil edilmişdir.

FƏSİL 1: İSLAMDA BOŞANMA ANLAYIŞI

1.1. Tələqın Hüquqi Mahiyyəti

İslam hüququnda boşanma “**tələq**” (ərəb. طلاق) termini ilə ifadə olunur. Tələq, ər tərəfindən arvadını boşamaq iradəsinin bəyan edilməsidir. İslam tələqı icazə verilən, lakin arzuolunmaz bir əməl kimi təqdim edir. Məşhur bir hədisdə Peyğəmbər (s) buyurur:

“Halal olan işlərin Allah yanında ən nifrətli olanı tələqdır.”

Bu hədis boşanmanın İslamda ciddi bir məsələ olduğunu, yalnız son çarə olaraq müraciət edilməli olduğunu göstərir. Boşanmadan əvvəl ər-arvad arasında münaqişələrin həlli üçün müxtəlif yollar - hakim təyin etmək (tahkim), barışma (sulh) və s. təklif olunur.

1.2. İddə Müddəti və Onun Psixoloji Hikmətləri

İslamda tələqdan sonra qadın üçün “**iddə**” müddəti nəzərdə tutulmuşdur. İddə, boşanmış və ya əri ölmüş qadının yenidən evlənməzdən əvvəl gözləməli olduğu

müddətdir. Bu müddət adətən üç heyz (təmizlik) dövrü və ya üç aydır. Quran “Təlaq” surəsində bu məsələyə toxunur:

“Ey Peyğəmbər! Qadınları boşadığınız zaman onları iddaları üçün boşayın və iddani sayın...” (Quran, 65:1).

İddə müddətinin bir neçə hikməti vardır:

1. Hamiləlik statusunun müəyyənləşdirilməsi - qadının hamilə olub-olmadığını öyrənmək və nəsəbin qarışmasının qarşısını almaq.
2. Psixoloji bərpa imkanı - boşanmanın yaratdığı emosional sarsıntıdan sonra qadının özünə gəlməsi, düşünməsi və qərar qəbul etməsi üçün vaxt.
3. Barışma şansı - təlaq-i rəc'i halında ər bu müddət ərzində arvadına qayıda bilər.
4. Mənəvi və psixoloji dəstək - iddə dövrü qadının ailəsi və cəmiyyəti tərəfindən dəstəklənməsi, psixoloji bərpa prosesinin asanlaşması üçün imkan yaradır.

Müasir psixoloji araşdırmalar da göstərir ki, boşanmadan sonra emosional bərpa prosesi müəyyən vaxt tələb edir. İslamın təyin etdiyi iddə müddəti, bu psixoloji ehtiyaca cavab verən bir tənzimləmə kimi dəyərləndirilə bilər.

FƏSİL 2: PSIXOLOGİYA BAXIMINDAN BOŞANMANIN SƏBƏBLƏRİ

Müasir psixologiya elmi boşanmanı tək bir səbəblə izah etmir, əksinə, bir çox faktorların qarşılıqlı təsirinin nəticəsi kimi qiymətləndirir. Klinik psixoloqların tədqiqatlarına əsasən, boşanmaların əsas səbəbləri aşağıdakı kateqoriyalara bölünür:

2.1. Ünsiyyət Problemləri

Cütlüklər arasında effektiv ünsiyyətin olmaması boşanmanın ən yayılmış səbəblərindən biridir. Əgər tərəflər bir-birini dinləmir, problemlərini açıq şəkildə ifadə etmir və ya emosional ehtiyaclarını paylaşmırlarsa, zamanla anlaşılmazlıq və emosional uzaqlaşma yaranır. Psixoloqlar vurğulayırlar ki, qarşılıqlı ittihamlar, müdafiə mövqeyinə keçmək və ya problemləri görməzdən gəlmək münasibətlərin dağılmasına gətirib çıxarır.

2.2. İqtisadi Çətinliklər

Ailədə işsizlik, qeyri-sabit gəlir mənbəyi, gəlir və xərclərin düzgün idarə edilməməsi ailə daxilində ciddi gərginlik yaradır. Psixoloq Elnur Rüstəmovun qeyd etdiyinə görə, iqtisadi təzyiqlər boşanmanın əsas səbəblərindən biri olaraq qalır. İslam mənbələrində də ərə ailəni maddi cəhətdən təmin etmək öhdəliyi qoyulmuşdur; bu öhdəliyi yerinə yetirə bilməyən ər, qadının fəsh (məhkəmə boşanması) tələb etməsi üçün əsas ola bilər.

2.3. Xəyanət və Etibarsızlıq

Münasibətin təməlinə duran etibarın pozulması - əxlaqsızlıq, xəyanət və ya şübhəli davranışlar boşanmaya aparən ən ağır səbəblərdəndir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, xəyanət təkcə emosional deyil, həm də psixoloji travmaya səbəb olur və bərpa prosesi olduqca çətindir.

2.4. Psixoloji Hazırlıqsızlıq və Yetişməmişlik

Erkən yaşda evlilik, evliliyin real gözləntilərinin olmaması, məsuliyyəti dərk etməmək boşanma riskini artırən mühüm amillərdəndir. Tədqiqatlar göstərir ki, psixoloji hazırlıqsızlıq - qərarların düzgün qəbul edilməməsi, düşüncə yetişməmişliyi - boşanma ehtimalını artırır.

Bir çox gənclər ailə həyatına dair real gözləntilər olmadan evlənin və ilk çətinliklərdə boşanmağı seçirlər.

2.5. Zorakılıq (Fiziki, Emosional, İqtisadi)

Ailədaxili zorakılıq - fiziki zorakılıq, emosional təzyiq, sözlü təhqir, iqtisadi məhdudiyyət - boşanmanın ən ağır səbəblərindəndir. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, zorakılığa məruz qalan şəxslər uzunmüddətli psixoloji travma yaşayırlar və bu, çox vaxt ailənin dağılması ilə nəticələnir.

2.6. Sosial Medianın Mənfi Təsiri

Müasir texnologiyalar və sosial media ailə münasibətlərinə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərir. Psixoloqlar qeyd edirlər ki, sosial media xəyanət risklərini artırır, ailə həyatına kənar müdaxilələri asanlaşdırır və real münasibətlərdə gözləntiləri qeyri-real səviyyəyə qaldırır.

2.7. Uşaqların Təربiyəsi ilə Bağlı Fərqli Yanaşmalar

Uşaqların təربiyəsində valideynlərin fərqli yanaşmaları, təربiyə metodları, intizam və dəyərlərlə bağlı uyğunsuzluqlar da boşanmaya gətirib çıxaran səbəblərdəndir.

2.8. Cəmiyyətin Evliliyə Münasibətinin Dəyişməsi

Müasir dövrdə evliliyə münasibət əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Övvəllər evlilik sosial və ailəvi təzyiqlərlə qorunurdu; insanlar münasibətdə xoşbəxt olmasalar belə, cəmiyyətin qınasından çəkinərək birlikdə qalmağa çalışırdılar. Bu gün isə fərdlər şəxsi rifahlarını ön plana çəkir və münasibətin davam etməsi üçün yalnız sosial gözləntilərin yetərli olmadığını anlaşırlar. Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, uzunmüddətli evlilik yalnız sevgi, qarşılıqlı anlaşma və emosional bağlılıq üzərində qurulduqda sağlam və davamlı olur.

FƏSİL 3: İSLAM MƏNBƏLƏRİNDƏ BOŞANMANIN SƏBƏBLƏRİ

3.1. Quran Ayələrində Boşanma Səbəbləri

Quran evlilik münasibətlərində yaranan problemləri və onların həlli yollarını bir neçə yerdə müzakirə edir. “Nisa” surəsinin 128-ci ayəsində buyrulur:

“Əgər bir qadın ərinin qarşı çıxmasından (nüşuz) və ya üz döndərməsindən (iraz) qorxarsa, onların arasında barışıq (sulh) bağlamalarına görə onlara günah yoxdur. Barışıq xeyirlidir...” (Quran, 4:128).

Bu ayə boşanmaya apararı iki əsas səbəbi qeyd edir:

1. “Nüşuz” - ərin qadına qarşı inciklik, kobudluq, pis rəftar və ya haqlarını pozması.
2. “İraz” - ərin qadından üz çevirməsi, ona məhəl qoymaması, emosional uzaqlaşma.

Ayə həmçinin bu problemlərin həlli üçün “sülh” (barışıq, razılaşma) yolunu tövsiyə edir. Təfsir mənbələrində bu ayə ilə bağlı qeyd olunur ki, Rəfiə ibn Xədic adlı bir səhabənin iki arvadı var idi - biri yaşlı, digəri gənc. O, yaşlı arvadını boşadı, sonra isə onunla barışdı, lakin şərtlə ki, o, gənc arvadına səbir etsin və onun səbəb olduğu çətinliklərə dözümlü göstərsin. Bu hadisə göstərir ki, boşanma və barışma proseslərində maddi və emosional güzəştlər mühüm rol oynayır.

Quranın “Təlaq” surəsi (65-ci surə) boşanma prosesi ilə bağlı əsas hüquqi tənzimləmələri verir. Bu surə əvvəlki surələrdə qeyd olunan ailə problemlərinin - uşaqlar və zövcələr arasındakı qarşıdurmaların - həll edilməsi mümkün olmadıqda, boşanmanın necə həyata keçirilməsi lazım olduğunu izah edir.

3.2. Qurani Konseptual Model: Boşanmanın Beş Əsas Ölçüsü

Müasir tədqiqatçılar tərəfindən Quran ayələri və təfsirlər əsasında boşanmanın səbəblərinə dair hazırlanmış konseptual model beş əsas ölçünü müəyyən edir :

1. Əsas Faktorlar (Bunyadi Faktorlar)

Evliliyin düzgün qurulmaması (izdiwac-i nadurust) - tərəflərin bir-birinə uyğun olmaması, düzgün seçimin edilməməsi.

Qavranılan əsasın qeyri-sabitliyi (nāpāy-dāri-yi mabda'i idrāk shudih) - evliliyin ilkin dövründə yaranan problemlər.

2. Qavrama Kontekstləri (Bistrhā-yi idrākī)

Problemlə mənə yaratma prosesləri - tərəflərin problemləri səhv qavraması, yanlış şərh etməsi.

Təhrif olunmuş idrak qiymətləndirmələri - qarşılıqlı anlaşılmazlıq və narazılığa səbəb olan amillər.

3. Böhran Mərkəzi (Kanun-i buhran)

Bu mərhələdə münaqişələr kəskinləşir, tərəflər arasında ünsiyyət demək olar ki, tamamilə kəsilir və boşanma qaçılmaz olur.

4. Qarşılıqlı Təsir Kontekstləri (Bistrhā-yi ta'amulī)

Tərəflərin bir-biri ilə olan əlaqə formaları, qarşılıqlı tələblər, təzyiqlər və gözləntilər.

5. Mediator Faktorlar (Aval-i vasiteyi)

Bu kateqoriyaya sosial-iqtisadi amillər, ailə müdaxiləsi, mədəni təzyiqlər, ruhi sağlamlıq problemləri kimi dolayı təsir edən faktorlar daxildir .

3.3. Şiə Mənbələrində Boşanmaya Psixoloji Yanaşma

Şiə hədis mənbələrində boşanmanın psixoloji aspektlərinə dair mühüm rəvayətlər mövcuddur. Kuleyninin “Əl-Kafi” əsərində İmam Sadiqdən (ə) rəvayət olunur:

“Allah boşanmanı halal etmişdir, lakin bu, Onun yanında ən nifrət edilən halal əməldir. Çünki boşanma ailənin dağılmasına, uşaqların yetimliyinə və cəmiyyətin zəifləməsinə səbəb olur.” (Kuleyni, Əl-Kafi, “Kitab ət-Təlaq”, hədis 1).

Bu rəvayət boşanmanın təkcə hüquqi deyil, həm də psixoloji və sosial nəticələrini vurğulayır. İmam Sadiq (ə) başqa bir rəvayətdə buyurur:

“Bir kişi arvadını boşamaq istədikdə, əvvəlcə ona yaxşı baxsın, yəni onunla yaxşı rəftar etsin. Əgər bu yolla problem həll olunmazsa, o zaman barışıq üçün vasitəçilər təyin etsin.” (Kuleyni, həmin əsər).

Bu rəvayət müasir psixologiyanın “münaqişələrin həllində vasitəçilik” üsuluna bənzəyir. İslam boşanmadan əvvəl bütün barışıq yollarını sınağa tövsiyə edir.

3.4. Təfsir Mənbələrində Boşanma Səbəbləri

Təbərsi “Məcmə'ul-Bəyan” təfsirində “Nisa” surəsinin 128-ci ayəsini şərh edərkən qeyd edir ki, ayədəki “nüşuz” (qarşı çıxma) və “i'raz” (üz döndərmə) anlayışları boşanmanın iki əsas psixoloji səbəbini təşkil edir. Təbərsi yazır:

“Nüşuz, ərin qadına qarşı kobudluq etməsi, onun haqlarını pozması və ya onu incitməsidir. İ'raz isə ərin qadından emosional olaraq uzaqlaşması, onunla danışmaması və ya onu görməzlikdən gəlməsidir. Bu iki hal evliliyin dağılmasına aparan əsas səbəblərdir.

Lakin Quran burada barışığı (sulhu) tövsiyə edir, çünki barışıq boşanmadan xeyirlidir.” (Təbərsi, Məcmə’ul-Böyan, c. 3, s. 280).

Tusi “Ət-Tibyan” əsərində bu ayəni şərh edərkən əlavə edir:

“Əgər barışıq mümkün olmazsa, tərəflər arasında hakimlər (tahkim) təyin edilməlidir. Bu hakimlər tərəflərin psixoloji vəziyyətini, problemlərinin mahiyyətini araşdırmalı və onları barışmağa təşviq etməlidirlər. Əgər bu da nəticə verməzsə, boşanmaya icazə verilir.” (Tusi, Ət-Tibyan, c. 3, s. 285).

Bu təfsirlər göstərir ki, İslam mənbələrində boşanmaya aparan səbəblər təkcə hüquqi deyil, həm də psixoloji xarakter daşıyır. Emosional uzaqlaşma, qarşılıqlı hörmətsizlik, kobud rəftar - bütün bunlar müasir psixologiyanın da vurğuladığı boşanma səbəbləridir.

FƏSİL 4: BOŞANMANIN QARŞISINI ALAN AMİLLƏR (İSLAMİ VƏ PSIXOLOJİ PERSPEKTİV)

4.1. İslam Mənbələrində Mənəvi Faktorlar

Son dövrlərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, İslam mənbələrində boşanmanın qarşısını alan üç əsas mənəvi model mövcuddur:

1. “Təvazökarlıq-Yaxşılıq” Modeli (Furuti - İhsan)

Bu model evliliyin ilkin mərhələlərində - “zəif funksiyalar” və “qarışıqlığın yaranması” mərhələlərində təsirli olur. Tərəflərin bir-birinə qarşı təvazökar olması, yaxşılıq (ihsan) prinsipinə əməl etməsi münaqişələrin qarşısını alır. Bu model Quranın “Nisa” surəsinin 19-cu ayəsindəki “Onlarla (arvadlarla) yaxşı rəftar edin” (4:19) əmrinə əsaslanır.

2. “Şükür-Səbir” Modeli (Qudrani - Sabr)

Bu model evlilikdə problemlərin dərinləşdiyi mərhələlərdə - “qarışıqlıq” və “ayrışma” mərhələlərində tətbiq olunur. Şükür (Allaha və bir-birinə minnətdar olmaq) və səbir (çətinliklərə dözmək) mənəvi keyfiyyətləri boşanmanın qarşısını alır. Quran bu iki keyfiyyəti bir çox ayələrdə, xüsusilə “İbrahim” surəsinin 7-ci ayəsində vurğulayır: “**Əgər şükür etsəniz, (nemətlərimi) artıraram**” (14:7).

3. “Uzaqgörənlik-Ümid” Modeli (Duranişi - Ümidvari)

Bu model boşanmaya doğru gedən son mərhələlərdə - “boşanma-qayıdış” və “aynılıq-qayıdış” mərhələlərində təsirli olur. Bu mərhələdə tərəflər arasında ünsiyyət çox çətin olduğundan, uzaqgörənlik (gələcəyə planlama) və ümid (yaxşı bir gələcəyə inam) mühüm rol oynayır. Bu model Quranın “Zumər” surəsinin 53-cü ayəsinə əsaslanır: “Rəbbinin mərhəmətindən ümidinizi üzməyin” (39:53).

Bu üç modelin ortaq nöqtəsi “**iman**” və “**Allahla əlaqə**” (təvəkkül və dua) mərkəzlidir. İman, çətin anlarda tərəflərə psixoloji dayaq verir və boşanmanın qarşısını alır.

4.2. Psixoloji Müdaxilələr

Müasir psixologiya boşanmanın qarşısını almaq üçün bir sıra müdaxilələr təklif edir:

1. Evlilik məsləhəti - cütlüklərə problemlərini həll etməkdə peşəkar yardım.
2. Ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşdirilməsi - aktiv dinləmə, “mən” ifadələrindən istifadə, konstruktiv münaqişə həlli.
3. Maliyyə planlaması - iqtisadi çətinlikləri azaltmaq üçün büdcə və gəlir idarəçiliyi.
4. Psixi sağlamlığın qorunması - stress, depressiya və digər psixoloji problemlərin vaxtında müalicəsi.

5. Evlilik hazırlığı kursları - evlilikdən əvvəl real gözləntilər, məsuliyyətlər və tələblər barədə məlumatlandırma.

4.3. İslami və Psixoloji Yanaşmaların İntegrasiyası

Tədqiqatlar göstərir ki, İslam hüququ və müasir psixologiya boşanmanın qarşısının alınmasında birlikdə işləyə bilər. İslamın təşviq etdiyi mənəvi faktorlar (təvazökarlıq, səbir, şükür, ümid) ilə psixoloji müdaxilələr (məsləhət, terapiya, kommunikasiya bacarıqları) birlikdə tətbiq edildikdə, ailə sabitliyi daha yüksək olur.

İslam hüququnda mövcud olan “sulh” (barış), “tahkim” (vasitəçilik) və “iddə” (gözləmə müddəti) kimi institutlar müasir psixoloji yanaşmalarla uyğunluq təşkil edir. Məsələn:

- Sulh (barış) - müasir psixologiyada “medasiya” (vasitəçilik) üsuluna bənzəyir.
- Tahkim (vasitəçilər təyin etmək) - müasir psixologiyada “terapiya” və “məsləhət” xidmətlərinə bənzəyir.
- İddə (gözləmə müddəti) - müasir psixologiyada “separasiya” (ayrı yaşama) və “düşünmə müddəti” anlayışlarına bənzəyir.

Beləliklə, İslam mənbələri ilə psixologiya elminin integrasiyası, boşanmanın qarşısının alınması və ailə sabitliyinin qorunması üçün daha effektiv modellər yaratmağa imkan verir.

FƏSİL 5: BOŞANMA VƏ UŞAQLARIN PSIXOLOJİ SAĞLAMLIĞI

Boşanmanın ən ağır nəticələrindən biri uşaqların psixoloji sağlamlığına təsiridir. Bu məsələ həm İslam mənbələrində, həm də psixoloji tədqiqatlarda xüsusi vurğulanır.

5.1. Psixoloji Perspektiv

Psixoloqlar bildirirlər ki, boşanma ən çox uşaqlara təsir edir. Çünki onların məsum baxışında ailə son dərəcədə mühüm bir müəssisədir. Ana və atanın bir yerdə olması uşağa güvən və hüsur verir. Davamlı qarşıdurma və döyüş mühitinin olması, uşağın həyata baxışını, dünyagörüşünü zədələyir. İç dünyası sarsılan uşağın davranışlarında ciddi pozulmalar müşahidə olunur.

Uşaqların həyatdakı ən mühüm güvən simvolu olan ana və ata birliyinin pozulması onlarda psixiatrik problemləri də gücləndirə bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, boşanmış ailələrin uşaqlarında depressiya, narahatlıq, davranış pozuntuları və akademik uğursuzluq riski daha yüksəkdir.

5.2. İslam Mənbələrində Uşaq Hüquqları

İslam mənbələrində boşanma halında uşaqların hüquqları xüsusi olaraq vurğulanır. Uşaqların himayəsi (hədanət), aliment (nəfəqə) və tərbiyəsi ilə bağlı təfərrüatlı müddəalar mövcuddur. Quran “Təlaq” surəsində boşanmış qadınların uşaqları üçün aliment ödənilməsinə əmr edir:

“...Ataları uşaqları yedirtib geyindirməlidirlər...” (Quran, 65:6-7).

Peyğəmbər (s) də buyurmuşdur:

“Heç bir ata övladına yaxşı əlaqədən daha yaxşı bir hədiyyə verməz.” (Timizi).

Bu İslami təlimlər uşaqların psixoloji sağlamlığının qorunması üçün əsas təşkil edir. Boşanma baş verdikdə belə, uşaqların maddi və mənəvi tələbatlarının təmin olunması, onların valideynləri ilə əlaqələrinin davam etməsi İslam hüququnda əsas prinsiplərdəndir.

NƏTİCƏ

Bu məqalədə İslam hüququ və psixologiya elmi baxımından boşanma hadisəsi və onun səbəbləri ətrafı şəkildə təhlil edilmişdir. Tədqiqatın əsas nəticələrini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Boşanma çoxölçülü bir fenomendir.

Həm İslam mənbələri, həm də psixoloji tədqiqatlar boşanmanın tək bir səbəblə izah edilə bilməyəcəyini, bir çox faktorun - iqtisadi, psixoloji, sosial, mədəni, mənəvi - qarşılıqlı təsirinin nəticəsi olduğunu göstərir.

2. İslam boşanmaya icazə verir, lakin onu arzuolunmaz və son çarə kimi təqdim edir.

Peyğəmbərin (s) məşhur hədisi - "Halal olan işlərin Allah yanında ən nifrətli olanı tələqdır" - İslamın boşanmaya baxışını açıq şəkildə ifadə edir. İslam boşanmanı yalnız barışıq və vasitəçilik kimi bütün alternativlər tükəndikdən sonra, son çarə olaraq icazə verir.

3. İslam mənbələrində boşanmanın psixoloji səbəbləri vurğulanır.

Quran ayələrində (xüsusilə Nisa, 128) qeyd olunan "nüsuz" (qarşı çıxma, kobud rəftar) və "i'raz" (üz döndərmə, emosional uzaqlaşma) anlayışları müasir psixologiyanın da vurğuladığı boşanma səbəbləri ilə eyniliyini göstərir. Təfsir mənbələri bu ayələri şərh edərkən, boşanmanın psixoloji aspektlərinə - qarşılıqlı hörmətsizlik, emosional uzaqlaşma, anlaşılmazlıq - xüsusi diqqət yetirirlər.

4. Müasir psixologiya boşanmanın səbəblərini daha geniş miqyasda təhlil edir.

Psixoloji tədqiqatlar boşanmanın səbəbləri arasında ünsiyyət problemləri, iqtisadi çətinliklər, xəyanət, psixoloji hazırlıqsızlıq, zorakılıq, ailə müdaxiləsi, sosial medianın mənfi təsiri, uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı fərqli yanaşmalar, psixi sağlamlıq problemləri, erkən yaşda evlilik, qeyri-real gözləntilər, sosial təzyiqlər, işlə evlilik arasında balansın olmaması, emosional yorğunluq kimi bir çox amili qeyd edir.

5. İslam mənbələrində boşanmanın qarşısını almaq üçün mənəvi faktorlar tövsiyə olunur.

İslam mənbələrində boşanmanın qarşısını alan üç əsas mənəvi model müəyyən edilmişdir: "Təvazökarlıq-Yaxşılıq", "Şükür-Səbir" və "Uzaqgörənlik-Ümid" modelləri. Bu modellər, evliliyin müxtəlif mərhələlərində tətbiq olunmaqla, münasibətlərin həllinə və ailə sabitliyinin qorunmasına kömək edir.

6. İslami və psixoloji yanaşmalar bir-birini tamamlayır.

Tədqiqatlar göstərir ki, İslam hüququ və müasir psixologiya boşanmanın qarşısının alınmasında birlikdə işləyə bilər. İslamın təşviq etdiyi mənəvi faktorlar (səbir, şükür, təvəkkül) ilə psixoloji müdaxilələr (məsləhət, terapiya, kommunikasiya bacarıqları) birlikdə tətbiq edildikdə, ailə sabitliyi daha yüksək olur. "Sulh" (barışıq), "tahkim" (vasitəçilik) və "iddə" (gözləmə müddəti) kimi İslami institutlar müasir psixologiyanın "medasiya", "terapiya", "separasiya" anlayışları ilə uyğunluq təşkil edir.

7. Uşaqların psixoloji sağlamlığı ən mühüm məsələlərdəndir.

Həm İslam mənbələri, həm də psixoloji tədqiqatlar boşanmanın uşaqlara vurduğu ziyanı vurğulayır. Uşaqların maddi və mənəvi tələbatlarının təmin olunması, valideynləri ilə

əlaqələrinin davam etməsi, psixoloji dəstək alması boşanma prosesinin ən vacib aspektlərindəndir.

Ümumi Nəticə

İslam və psixologiya elmi boşanma hadisəsinə fərqli, lakin bir-birini tamamlayan bucaqlardan baxır. İslam boşanmaya ilahi qanunlar, mənəvi dəyərlər və ailə institutunun müqəddəsliyi çərçivəsindən yanaşır; psixologiya isə boşanmanı fərdi, sosial və emosional amillər kontekstində təhlil edir. Hər iki yanaşma boşanmanın arzuolunmaz olduğunu, mümkünə qarşısının alınması lazım olduğunu, baş verdikdə isə tərəflərin (xüsusilə uşaqların) psixoloji rifahının qorunmasının vacibliyini vurğulayır.

Müasir dövrdə boşanma sayının artması, gənclərin evliliyə psixoloji hazırlıqsızlığı, ailə dəyərlərinin zəifləməsi, sosial medianın mənfi təsiri kimi amillər bu problemi daha da aktuallaşdırır. Bu problemin həlli üçün həm İslami mənəvi dəyərləri, həm də müasir psixoloji bilikləri birləşdirən integrativ yanaşmaların - evlilik hazırlığı kursları, ailə məsləhəti, mənəvi terapiya - tətbiqi zəruridir.

Boşanmanın qarşısını almaq, cəmiyyətin sağlam gələcəyi üçün ən vacib strateji hədəflərdən biri olmalıdır. Güclü ailələr, güclü cəmiyyətin əsasını təşkil edir.

دانشگاه مجازی المصطفی

QAYNAQLAR

Qurani-Kərim

An-Natiq: Jurnal Kajian Islam Interdisipliner. Pendekatan Psikologi Perceraian dalam Pengkajian Islam (İslam Tədqiqatlarında Boşanmanın Psixoloji Yanaşması). Indonesia: Kemdiktisaintek, 2024.

Azərbaycan Universiteti. Nigahın pozulmasının əsas səbəbləri kimi qadının ailədaxili zorakılığa məruz qalması, ailəyə yaxın qohumlar tərəfindən edilən müdaxilə. İpək Yolu Jurnalı, №1, 2015. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2015.

Research Institute of Hawzeh and University. Conceptual Model of Divorce Determinants in the Quran: A Qualitative Content Analysis. Qum: RIHU, 2024.

Təbərsi, Əbu Əli Fəzl ibn Həsən. Məcmə'ul-Bəyan fə Təfsiril-Quran (Quran təfsiri, 10 cildə). Beyrut: Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1960. (İstifadə olunan cild: 3, səh. 280-290).

Kuleyni, Məhəmməd ibn Yəqub. Əl-Kafi (Hədis toplusu, 8 cildə). Tehran: Darul-Kütubil-İslamiyyə, 1367 (Hicri-Şəmsi). (İstifadə olunan cild: 5, "Kitab ət-Təlaq").

Kuleyni, Məhəmməd ibn Yəqub. Əl-Kafi (Hədis toplusu, 8 cildə). Tehran: Darul-Kütubil-İslamiyyə, 1367 (Hicri-Şəmsi). (İstifadə olunan cildlər: 1, 2, 4)

Səduq, Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Əli ibn Babaveyh. Əl-İ'tiqadat əl-İmamiyyə (Şiə İmamiyyə inancları). Qum: İntişarat-ı Cəamə Müdərrəsîn - Hovzeyi-İlmiyyə, 1413 (Hicri-Qəməri).

Məclisi, Məhəmməd Baqir. Biharul-Ənvar (Hədis ensiklopediyası, 110 cildə). Beyrut: Daru İhyait-Turasil-Ərəbi, 1403 (Hicri-Qəməri).

دانشگاه مجازی انصاف